

**AZ ETIKA DIGITÁLIS LEMÉSZÁRLÁSA. AVAGY AZ ERKÖLCS ÉS A PROFIT
KELLEMETLEN HÁLÓTÁRSÁK, VALAHOGY SOHA NEM ELÉG NEKIK EGY TAKARÓ**

Novák Pál, tanársegéd, doktorandusz hallgató

novak.pal@pte.hu

Pécsi Tudományegyetem

ABSZTRAKT

Nehéz lenne megmondani, hogy a hétköznapijainkat a „gyorsaság”, „a nem elég” és a „pörgés” irányába taszigáló fogyasztói kultúránkban vajon mennyire összeegyeztethető Francis Crick és Immanuel Kant egymásnak elemeiben ellentmondó megállapítása. Míg Kant világpolgári felfogásában „a filozófia nem pusztán tudomány, hanem minden ismeretnek és tudománynak az emberi ész lényegi céljaira való vonatkoztatása, az emberi ész törvényhozója”, addig Francis Crick, a Nobel díjas biológus szavai, melyek erősen kapcsolódnak a neuro-marketinghez így szólnak: „Te, az örömeid és bánataid, emlékeid és ambícióid, személyes identitásod és szabad akaratod valójában nem több, mint idegsejtek hatalmas csoportjának viselkedése”.

Vajon eligazítást adna-e a bőségben megfáradt, termékként ideológiákat is vásárló fogyasztóknak, vagy szolgáltatóknak a régi könyvtárak öreg polcain porosodó etikai, filozófiai tételek alaposabb ismerete? Álláspontom szerint igen. Az előadás és a vitairat a 21. század társadalomtudományokat megtépázó technológiai-profitorientált hozzáállásával szemben fogja vizsgálni az alapvető értékek fontosságát és az okot, amiért nem látjuk már annak őket.

Kulcsszavak: fogyasztói társadalom, erkölcs, filozófia, digitalizáció, jog

DOI: 10.15170/ktk-fogyszimp-2022-12

Szentanúja voltam a világ digitális forradalmának, míg valamikor egy irodát foglaltak el ezek az eszközök, mára egyetlen tárgyként tudom a számítógépet, a számológépet, a telefont és a kalkulátort a zsebembe tenni. Iskolák elhagyatott informatikai termeiből költöztek kedvenc videójátékaim a nappalikba a szülők gyanakvó szempárjai, majd onnan hatalmas arénákba emberek milliói elé, és a szemem láttára és a részvételemmel változtak meg az emberi interakciók annyira, hogy a személyes kapcsolatokat a like-ok egészítik ki. Nagyon érdekes belegondolni, mindeközben a tanúja vagyok és voltam a világgazdaság ipari szektora másodhegedűssé válásának az információs társadalom mögött és bőromön tapasztalom a saját fogyasztói szokásaim megváltozását is. Ha össze szeretném foglalni a 21. század negyedik ipari forradalmának dinamikus fejlődése eredményeként bekövetkezett változásokat, nem tudnám megtenni, de e pár röviden ismertetett gondolat is rámutat talán arra, hogy a változások, amelyekkel szembenézünk – legalábbis életvitelünket tekintve – drasztikusak. Ezek az életünkben ily nagy jelentőséggel bíró jelenségek (szándékosan használom a jelenség kifejezést a 4. ipari forradalom digitális-technológiai jelenségeire azért, mert sok esetben nem alakult ki még konszenzus a definíciójukról sem, a fogalmak nagyrésze rendszertani besorolást sem kapott) értelemszerűen a társadalmi rendünket meghatározó és azt irányító, etikailag igazolható jogi szabályozás gondos útmatatásának megfelelően kellene, hogy az életünk részévé váljanak. Sajnos azonban az etika a társadalomtudományokkal együtt válik lassan szitokszóvá, polcokon felejtett poros tudássá, érdekes szórakozássá. Ha megvizsgáljuk ezt a folyamatot közelebbről, áthatóbban, világosan láthatjuk, hogy nem egyetlen sarkalatos, etikailag problémás 21. századi jelenség ütötte fel a fejét, amely életünket alapjaiban változtatta meg. néhány példán keresztül láthatjuk, hogy olyan alapvető fogalmak állnak reformáció alatt, mint az emberi civilizáció hajnala óta konzerválódott, tan- és történelemkönyveinkben konszenzust nyert jelenség a sport (e-sport), a pénz (kriptoaluta), az ingatlan bérlet (Airbnb), vagy a személyszállítás (Uber), hogy meg ne említsük a centralizációs államhatalmi és kapitalista társadalmi berendezkedést elemeiben, már elméleti szinten is megrázni képes blokklánc technológiát, melynek egyik ígérete a világ decentralizálása.

Tehát az interneten megjelenő horizontális és vertikális platformok [előbbire példa a Google, vagy a Meta, utóbbira az Airbnb vagy az Uber (Zödi, 2018)] vitathatatlanul nagy hatással vannak a mindennapjainkra és olyan atipikus jogviszonyokat keletkeztetnek, amelyeket az ókor óta folyamatosan civilizációnk mellett fejlődő jogrendszerünk egészen egyszerűen nem minden esetben tud oly módon szabályozni, hogy ne merüljenek fel az etikai, jogi aggályok. Zödi Zsolt érdekesen világít rá arra (Zödi, 2018), hogy a Facebook és a Google, mint horizontális platformok milyen erős szabályozási módosítást követelnek az információs társadalom jelensége mögött a jogalkotóktól. Megfogalmazásában a Google egy világítótorony az internet óceánjában, a Facebook pedig egy sziget, ahol lehetőségünk nyílik a saját magunk által preferált tartalom összegyűjtésére és a közelmúltig nem is igazán sejtettünk a szabályozás mögött egyebet. Senki nem gondolta, hogy a homo sapiens Richard Dawkins „önző gén” elméletében megpedzegetett akció-reakció alapú agya (Dawkins, 1986) előfordulhat, hogy annyira befolyásolható, hogy akár választást lehet nyerni a demokrácia szimbólumában is (Universidad Carlos, 2018) egy ilyen ún. horizontális platformmal, mint a Facebook. Ha pedig e globális botrány megítélése még továbbra is vita - és igazságszolgáltatási

eljárások - tárgya, az egész világ számára közhellyé korcsosuló információ lett az, hogy a Facebook jóval több egy egyszerű képmegosztó alkalmazásnál, ami összegyűjti a kedvenc filmelőzeteseinket. Élesen reprezentálja ez az egyetlen elhíresült eset is azt, hogy a digitális, internetes termékek és jelenségek közül sokat nem kezelünk a megfelelő helyen azt követően sem, hogy már évek óta használjuk. A részletek bemutatása nélkül is figyelemfelkeltő, vagy akár ijesztő, hogy egy ilyen termék felhasználása milyen mértékeket öltött: blokklánc technológia alapján működő ún. tárcája eddig 81 millió személynek van (Statista, 2022) de azt például maradéktalanul nem sikerült bebizonyítani a mai napig, hogy ez a technológia tényleg biztonságos-e, tényleg időtálló-e és tényleg segíti-e az emberiség életét végsősoron, tehát nem vizsgáltuk a kockázatait a használatot megelőzően. Pedig vannak, például amikor 100.000.000 USA dollár értékű lopás bűncselekményét követik el több fajta kriptovalután (Linares, 2022). Csak azt tudjuk, hogy profittal kecsegtető üzleti megoldásokat kínál egy forradalmi informatikai technológia, arról pedig csak vitatkozunk, hogy ennek milyen hatása lesz rövid- vagy éppen hosszú távon, de világosan látható, hogy az emberek veszik, mint a cukrot. Mindazonáltal bizonyos elemzések szerint eddig megközelítőleg 1 milliárd USA dollár értékben loptak bizonyos elemzések szerint (Forbes, 2022).

Az az irodalmi hasonlat, hogy a szellem kiszökött a palackból, igazán találó, már csak azért is, mert nem pontosan tudjuk, hogy mi ez a szellem azon túl, hogy a digitális-technológiai jelenségek életünkre gyakorolt hatása. Ami azt illeti, az a bizonyos palack sem teljesen egyértelmű tulajdonságokkal rendelkezik. Vajon mennyire etikus a klasszikus értelemben az a kérdés, amelyet Yuval Noah Harari kicsit költőien úgy ír le, hogy az igazság a 21. században a Google első oldala tett, tekintve azt, hogy a felhasználók legnagyobb része nem lép tovább annál és ez a leggyakrabban használt internetes keresőmotor a világon (Harari, 2015). Itt rögtön meg kell jegyezni, hogy simán fel lehet a nevezett első oldalra kerülni fizetett hirdetésekkel is. Nem szeretném elsütni a képzeletbeli puskámat és azt állítani, hogy az emberek által elfogadott általános igazságot szintisztán a pénz határozza meg, de szokták volt mondani, hogy nem zörög a haraszt...

Itt pedig akkor a probléma rendkívül rövid, nagyvonalú és terjedelmi korlátok miatt koránt sem megfelelő mélységű, sőt, kapkodó bemutatását követően szeretnék rátérni arra, hogy egy egyszerű fogyasztó számára (hiszen a teljes gépezetet a fogyasztók tartják fent, amikor vagy vesznek egy terméket, vagy egyenes ők maguk a termék) vajon segíthetne-e az etika. Azért érdekes erről az oldalról vizsgálni a kérdést, mert bár marketingkampányoknak megfelelő szintű etikai stratégiákkal, kódexekkel és hangzatos kijelentésekkel a piac szolgáltató szektora is kifejezetten rendelkezik, ez láthatóan hiábavaló, abban az értelemben, hogy az etika hangoztatása közel sem azonos az erkölcsös magatartással. Álláspontom szerint az etika saját kardjába taszítását az is reprezentálja (csak egyetlen példát említve), hogy a világ igen nagy vállalatai boldog gyermekekkel és még boldogabb családokkal reklámozzák az embereket tömegével addikcióba és egészségtelenségbe taszító cukrot. Ezen vállalatok egyfajta torz gesztusként vállalják helyettünk a kockázatot, hogy megússzuk-e a feldolgozott élelmiszerek korlátlan fogyasztását. Tehát azt a részét az etikai gondolkodásnak, hogy a kapitalista világrendet el- és fenttartó nagyvállalatok egyszer csak megvilágosodva, tömegpusztító marketingstratégiáikat megszüntetik, álláspontom szerint el kell engednünk. Ahogy az

alcímekben is szerepel, az erkölcs és profit kellemetlen hálótársak, valahogy soha nem elég nekik egy takaró. Márpedig, ha maradunk ennél a hasonlatnál, látnunk kell, hogy a takarót a profit húzza magára, az ún. nevezett egyetemes morál pedig didereg az ágy szélén és ha a nagyvállalatokon múlik, bizony meg is fog fájni. Tehát az etika száműzése egyben financiai-pragmatikai kérdés is modern életünkben. Minek ide erkölcsszociológia, erkölcsszociológia vagy épp egy kis értékfeltáró normatív etika, ha van pénz?

Szerintem a legnagyobb baj, hogy az etika szabadesése nem állt meg a vállalatoknál, de tovább gyűrűzött a fogyasztókra is. Márpedig, ha a fogyasztók a velük való erkölcstelen bánásmódba nem csak beletörődnek, de mondjuk az általános morál lencséjén keresztül vizsgálnák saját sorsukat, szerintem igazságosabb lehetne a helyzet.

Az már egy másik kérdés, hogy szolgáltató és fogyasztó azonos érdekekkel rendelkezik végső soron, hiszen bármelyik halála a másik halálát is maga után vonná (bár fogyasztó sok van, míg például Nestlé csak egy), és az is tény, hogy a fogyasztók, ha úgy tetszik, cinkosai is a multinacionális cégeknek, amikor vásárolnak, mintha soha nem jönne el – csak hogy maradjunk a hasonlatnál – az a bizonyos diabéteszes holnap.

Nem kívánom e vitáiban azt állítani, hogy az etika alaposabb ismerete megmentheti a civilizációt a jelenlegi világtól (ahogy azt sem állítom, hogy erre feltétlenül szükség van), de az ugyanakkor igaz, hogy a társadalmunk azon etikai alapértékek mentén jött létre, melyeket nem tartunk immáron fontosnak, a 21. század működése pedig valóban újra értelmezi a digitalizáció mentén a hétköznapiakat, csak éppen az egyetlen támpont ezen újra értelmezés során maga a digitalizáció. Elkerülve a drámai és túlzó állításokat is reprezentatív a hasonlat, miszerint ez megközelítőleg olyan, mintha egy gyermek, a fejlődése során egyedül önmagára számíthatna külső megerősítés nélkül. Ha a gyermek a digitalizáció, akkor vajon alapvető ismeretek, nevelési struktúrák, alapértékek nélkül milyen felnőtt lesz belőle? Főleg annak fényében érdekes ez a hasonlat, hogy a digitalizációs technológiák közül igen sok állítja, hogy életünket nem csak kényelmesebbé, de biztonságosabbá, jobbá és egészségesebbé teszi. Márpedig életünk jobbá, békésebbé, egészségesebbé tétele feltételez valamilyen morális irányítást ezen technológia számára, ami nehezen áll rendelkezésre, ha alapvetően a teljes morál száműzésre került a társadalmi-technológiai diskurzusok nagy részéből, sokkal pontosabban inkább csak diskurzus szinten jelenik meg, hatékonyság nélkül.

Nem sokat segít ezen olyan tudósok kijelentése, mint Stephen Hawkingé, amikor azt mondja: A filozófia halott. Márpedig az etika bizonyos szűkebb definíciók szerint az erkölcs filozófia módszerrel való tanulmányozása. Ha a filozófia tehát halott, logikailag kizárt az etika túlélése.

Azon a szélsőséges állásponton vagyok, hogy minden szélsőség káros. Azt pedig szélsőségnek gondolom, hogy teljes mértékben feláldozzuk a digitalizáció, a profit és a modern, materialista élet oltárán a társadalomtudományok nagy részét, amelyek pont azon értékeket adnák meg a világ számára, amelyeket bár pénzben nem lehet mérni, mégis a pénz létrehozására alkalmas társadalmat is teremtette és ha hagynánk, össze is tartaná. Tehát jelen vitáiban állítása

ennyi: az erkölcsi, morális kérdések a társadalomtudományok nagyrészeivel egyetemben az ipar 4.0 és a modern társadalmi gondolkodás koloncaivá váltak, holott nem csak erős szövetségesként kéne rájuk tekinteni, de egyenes az alapként, amelyre építkezhetünk.

Végezetül Szerb Antal, 1937-ben kelt sorait szeretném idézni, mely bár az elmélet és gyakorlat kapcsolatáról szól, példa értékűen és világosan mutat rá a jelen vitáit erkölcsöt a digitalizációval és profittal szembeállító figyelemfelhívására is.

„A Vádirat a Szellemet vádolja, amiért gyáván és tehetetlenül visszavonult fellegvárába, az elméletbe, és túrta, hogy tehetségtelen mostohatestvére, a gyakorlat, átvegye az uralmat a világ felett. A Szellem felelős azért, hogy engedte, hogy minden egyes tudomány autarkióra törjön, hogy külön világot építsen magának külön terminológiával és így létrejőjön korunk terminológiai bábele, ahol minden érdemleges diszkusszió lehetetlenné válik.” (Horváth, 2018)

HIVATKOZÁSOK

- Zódi, Zsolt (szerk., 2018), *Platformok, robotok és a jog: Új szabályozási kihívások az információs társadalomban*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Dawkins, R. (szerk., 1986), *Az önző gén*, Gondolat Kiadó, Budapest
- Universidad Carlos III de Madrid (2018), <https://www.sciencedaily.com/releases/2018/11/181119155940.htm> (letöltve: 2022.10.19.)
- Logothetis, N.F.C. (2004), *Nat Neurosci*, 7, 1027–1028. DOI: 10.1038/nm1004-1027
- Statista (2022), Number of Bitcoin block explorer Blockchain.com wallet users worldwide from November 2011 to August 22, 2022, <https://www.statista.com/statistics/647374/worldwide-blockchain-wallet-users/> (letöltve: 2022.10.19.)
- Forbes.com (2022), Maria Gracia Santillana Linares: Hackers Steal Another \$100 Million In Crypto From A Blockchain Transfer Protocol, Total Lost In 2022 Above \$1 million <https://www.forbes.com/sites/mariagraciasantillanalinares/2022/06/24/hackers-steal-another-100-million-in-crypto-from-a-blockchain-transfer-protocol-total-lost-in-2022-above-1-billion/?sh=595324ad3be2> (letöltve: 2022.10.19.)
- Harari, Y. N. (2015), *Sapiens: A Brief History of Humankind*. Harper, New York
- K. Horváth Zsolt (2018), „Rossz közérzet az egyetemen, E. P. Thompson és a tudás áruvá válása”, *Litera*, 2018. november 26., <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/k-horvath-zsolt-rossz-kozerzet-az-egyetemen-e-p-thompson-es-a-tudas-aruva-valasa.html?fbclid=IwAR2r9HRNEE5rZ18nYdPhzbLfYI4eKg3VKH9EXUIYVIWYaxCapnw5y70brYU> (letöltve: 2022.10.19.)